

BARTÓK ÉS A MAGYAR KULTÚRA*

Mielőtt rövid előadásomat megkezdeném, elnézésüket kell kérnem, hogy egyáltalán itt vagyok és szót kérek. A zene kiváló szakértői vannak itt jelen, akik nemzetközi méretekben vitatják majd meg Bartók művészetének jellegzetességeit. Én nem vagyok muzsikus, a legjobb esetben zeneszerető embernek tarthatnak. Bartókkal azonban igen sokat foglalkoztam, mert — és ez talán nem általánosan ismert jellegzetessége — Bartók fölöttébb fontos szerepet játszott a magyar kultúra történetében. A zenetörténetben ez nem újdonság, hiszen a francia, angol, vagy német zene története sem nélkülöz olyan nagy egyéniségeket, akik egyúttal a szóban forgó ország kulturális fejlődésében is vezető szerepet játszottak.

Nos, mivel Magyarország fejlődése sokuk számára ismeretlen, hadd mondok el pár rövid szóban, hogy Magyarország gazdasági és politikai tekintetben egyaránt a kelet-európai nemzetek azon csoportjához tartozott, amelyek Lenin szavaival, a kapitalista fejlődés porosz útját járták. Annyit jelent ez, hogy a kapitalizmus győzelmet aratott anélkül, hogy az érintett országokban megsemmisítette volna a feudalizmus maradványait, amint az, például, a nagy francia forradalomban történt. Nos, Magyarországra egy dolog jellemző. Ha a német ideológia történetét vizsgáljuk 1848-tól kezdve, azt látjuk, hogy a kapitalizmusnak e porosz útja a német fejlődést ideológiai szempontból döntően befolyásolta. Még az olyan opposíció is, mint Thomas Manné, csupán a hatalomvéde benseg keretei között nyilvánulhatott meg. Mindennek teljes ellentétét jelenti az orosz fejlődés, amely Puskindtól kezdve Csehovig — szándékosan nem szólók a szocialista forradalomról — a porosz úton járó kapitalizmussal éles ellentétben állt.

Magyarország itt közbülső helyet foglal el. A magyar kultúra nagy része — másként, mint Németországban — ezen a fejlődésen valami módon átment; volt azonban egy sor jelentős költőnk — hadd utaljak csupán Petőfi, Ady, József Attila nevére —, akik szenvedélyesen tilta-

* Elhangzott a Nemzetközi Zenetudományi Konferencia megnyitóján, 1971-ben

koztak a feudalizmus maradványainak magyarországi konzerválása ellen és e maradványokkal szemben a nép hatalmának megvalósítására törekedtek. E művészek sorába tartozott Bartók is. A néphatalom eszméje Bartók egész tevékenységének alapmotívuma. Bartók, aki kora zenei világával oppozícióban állott, egyfelől ugyanabba a vonalba tartozik, mint a többi európai művész, amennyiben tiltakozott a modern kapitalista társadalom és kultúra által történő elidegenedés ellen. Másfelől azonban Bartók különleges helyet foglal el e folyamaton belül: ő a nép nevében tiltakozik. Népen pedig Magyarországon nem régi korok szentimentális maradványait kell értenünk, hanem nemzetközi értelemben vett népeket, minden népet; minden olyan erőt, amelyet az emberi élet kapitalista elidegenedése ellen, az emberséges életért, az emberi feltételekre épülő életért mozgósítani lehet. Bartók szemében minden népben rejlik ilyen erő. Ne feledjük, hogy például a Cantata profana — ideológiai szempontból legfontosabb alkotásainak egyike — román szöveg alapján készült. A népi erő megnyilvánulása tekintetében Bartóknak mindegy volt, hogy magyar, román, elő-ázsiai, afrikai stb. kultúráról van-e szó. Az embernek a kapitalizmus által történő elidegenedése elleni tiltakozás talaján született meg a nagy bartóki művészet. Ily módon e művészet kiteljesítője annak a vonalnak, amelyet a magyar kultúrában nagy költőink, Petőfi, Ady, József Attila jeleznek.

Rövid előadásom voltaképpen tárgyára rátérve, ez az a momentum, amelyből a bartóki zene megszületett, s amelynek következtében olyan hatalmas jelentősége van a magyar kultúrában. Ez ad választ arra a kérdésre, hogy voltaképpen mi Bartók zenéjének lényege, mi a jelentősége a magyar kultúrában és a világ kultúrájában. Ezzel kapcsolatban — ha nem muzsikus létemre egyáltalán állást foglalhatok — egyetlen dolgot szeretnék kiemelni. Az egész modern zenei mozgalom — s ez igen fontos — voltaképpen mélyen belülről jövő kritikája azon elidegenedésnek, amelyet a kései kapitalizmus honosított meg Európában és Észak-Amerikában. Másfelől azonban — és ez nem kevésbé lényeges — a bartóki művészetben testet öltő, nem intellektuellek részéről megnyilvánuló immanens kritika nem a szűkebb értelemben vett művészetben belül maradó kritika — benne a döntő szerepet azok a népi erők játsszák, amelyek megőrizték magát az emberit.

Azt hiszem, hogy a zeneszerző Bartók nagysága nem független attól, hogy ezt a tényállást igen korán felismerte és művének alapjává tette. Bartóknak a magyar kultúrában játszott szerepe, lényeges mértékben, éppen ezen nyugszik. Azt hiszem azonban, hogy Bartóknak ez a beállítotttsága zenéjének nemzetközi vonatkozásában sem közömbös. Ez a zene egyfelől része az emberiség elidegenedése ellen irányuló nagy mozgalomnak, amelyben a modern zene is szerepet vállalt, másfelől általa egyúttal új árnyalat is született.

Úgy vélem, hogy egy Bartókkal foglalkozó konferenciának éppen azt a kérdést kell felvetnie, mennyiben determinálták a bartóki zene specifikumát a Marx által jellemzett emberi, kulturális és társadalmi viszo-

nyok. Fel kell vetni, hogy Bartók zenéje mennyiben volt konform a modern zene általános fejlődésével s mennyiben járt olyan külön utakon, amelyeket a modern zene nagy ismerői közül sokan — például Adorno is — tökéletesen félreértettek.

Befejezésül, úgy gondolom, hogy a zenebarátnak, aki egyúttal filozófus és kultúrkritikus is, joga volt ahhoz, hogy ezen a konferencián e bevezető szavakat elmondja, anélkül, hogy a bartóki művek zenei specifikumának kihallására, dilettánsként, a legcsekélyebb jogot is formálná.